

<https://doi.org/10.15407/uhj2026.01.173>

УДК: 94:[321.013:341.221.27:33.02](438:47+57)“1939/1945”(09)

ПОЛЬСЬКА ДИПЛОМАТІЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ КОРДОНУ З СРСР (1939—1945): ГЕОПОЛІТИЧНІ, НАЦІОНАЛЬНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ

Мета публікації полягає у запровадженні до наукового обігу виявлених архівних документів, які дозволяють висвітлити основні чинники, які польська дипломатія враховувала при обговоренні питання польсько-радянського повоєнного кордону. **Методологія** ґрунтується на принципах історизму, наукової неупередженості та системності. Використано порівняльно-історичний, причинно-наслідковий методи досліджень, а також загальнонаукові прийоми аналізу й узагальнення. **Наукова новизна.** Уперше до наукового обігу введено документи, які підкреслюють важливість національного та економічного чинників в обговоренні в роки Другої світової війни питання встановлення польсько-радянського повоєнного кордону. Аналіз архівних документів дає підстави стверджувати, що поряд з аргументами про культурну вагомість для Польщі «східних кресів», їх укорінення в польську традицію і культуру, проживання там великої кількості поляків, дуже важливим був економічний потенціал цих земель. «Лінія Керзона» від'єднувала від післявоєнної Польщі значну частину покладів нафти, природного газу, калійних солей, деревини й інших важливих ресурсів. У цьому переліку чинників аргумент про проживання на «східних кресах» значної кількості поляків не був переконливим, позаяк польський еміграційний уряд у Лондоні розумів, що результати перепису 1931 р. були сфальсифіковані, про що свідчать доповідні записки Едварда Штурма де Штрема і Людвіка Гродзіцького.

Ключові слова: *Польща, СРСР, польсько-радянський кордон, «лінія Керзона», «східні креси», економічний потенціал, національна та релігійна ідентичність.*

2025 року людство відзначало 80-річчя завершення Другої світової війни, у результаті якої, здавалося б, назавжди було встановлено нові, непорушні кордони в Європі. Дискусії стосовно повоєнного облаштування геополітичної карти Євро-

---

Ц и т у в а н н я: Польська дипломатія про визначення кордону з СРСР (1939—1945): геополітичні, національні та економічні чинники (вступна стаття й публікація *І. Мраки*). *Український історичний журнал*. 2026. № 1 (586). С. 173—203. <https://doi.org/10.15407/uhj2026.01.173>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2026. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ISSN 0130-5247. Український історичний журнал. 2026. № 1 (586)

пи розпочалися відразу після окупації Польщі та тривали впродовж усієї війни. Проблема польсько-радянського кордону посідала чільне місце в перемовинах, обговорювалась як на зустрічах учасників антигітлерівської коаліції, так і в приватних розмовах політиків і дипломатів.

Історіографія питання окреслення лінії польсько-радянського кордону представлена здебільшого працями польських учених. Тема встановлення польсько-радянського кордону активно почала досліджуватись польськими ученими з другої половини 60-х рр. ХХ ст. Йдеться передусім про роботи В. Ковальського [1], С. Забелло [2], Г. Баговського [3; 4]. Відкриття на початку 1990-х рр. доступу до закритих раніше архівів сприяло появі нових праць. Передусім треба відзначити праці Я. Тебінки [5—7], М. Камінського [8; 9], Я. Слюсарчика [10], П. Еберхардта [11; 12], К. Керстен [13; 14], Г. Бартошевіча [15; 16] й ін. Говорячи про вивчення даної проблематики українськими дослідниками, зазначимо, що лише окремі її аспекти вивчені вітчизняними істориками [17—21]. І. Козловський дослідив історію встановлення польсько-українського відтинку східного кордону Польщі у 1941—1951 рр., проаналізував взаємини польського еміграційного та радянського урядів, позиції обох сторін щодо повоєнного кордону між Польщею та СРСР [17]. У праці В. Макарчука зроблено акцент на міжнародно-правових аспектах визначення польсько-радянського кордону, проаналізовано позиції урядів «великої трійки» та польського еміграційного уряду [18].

Розмови про територіальне розмежування польсько-радянського прикордоння розпочалися ще восени 1939 р. Вже тоді можна було простежити контури позиції деяких учасників переговорного процесу. Польська сторона одразу обстоювала відновлення *status quo ante bellum* у питанні східного кордону, сподіваючись на підтримку передусім Великої Британії й інших союзників. Однак британська сторона на той час ще не мала чіткої візії щодо польсько-радянського кордону, а в Лондоні поступово зростав скептицизм щодо перспектив реалізації прагнень польського союзника. Восени 1939 р. британці сумнівалися в можливості повернення Польщі територій, окупованих Червоною армією і заселених переважно непольським населенням. Підтвердження цьому — доповідна записка референта у справах Східної Європи центрального департаменту Форин офісу Айвона Кіркпатрика від 1 жовтня 1939 р., в якій він, проаналізувавши геополітичні інтереси сторін конфлікту, національний склад населення окупованих територій, маркування щойно встановленого радянського кордону, висловив сумніви в можливості відновлення передвоєнних польських меж на східному кордоні. На думку політика, для британського уряду було б кращим задекларувати застосування етнографічного принципу при врегулюванні проблеми кордонів Польщі на сході й дотримуватись такої позиції доти, доки СРСР не виступить проти Великої Британії [4, с. 171; 19, с. 109—119].

Восени 1939 р. британці не раз піддавали сумніву перспективи повернення II Речіпосполитій її передвоєнних кордонів. Так, під час візиту міністра закордонних справ польського еміграційного уряду Августа Залеського до Лондона 11—12 жовтня британський міністр закордонних справ Едуард Вуд Галіфакс нагадав польському дипломатові, що в 1919 р. кордон, запропонований лордом Керзоном,

відомий згодом як «лінія Керзона»¹, відділяв від Польщі не польські, а тільки українські й білоруські терени. При цьому Е. Галіфакс підкреслив, що «за жодних обставин Польща не може розраховувати на те, що Велика Британія розпочне війну проти Радянської Росії задля повернення їй польських територій, окупованих Радами» [12, с. 60—61; 22, с. 593]. Він же на засіданні британського парламенту 26 жовтня заявив, що радянське керівництво у своїх діях мало на меті просування власного кордону до лінії, запропонованої лордом Керзоном як східний кордон польської держави під час Паризької мирної конференції [24, с. 356]. Після демаршу польської сторони Е. Галіфакс за кілька днів уточнив, що його промова в парламенті не мала офіційного характеру, а була проявом його особистої позиції². Хай там як, заяви подібного змісту свідчили про небажання британської сторони ставити на порядок денний питання окупації Радянським Союзом майже половини Польщі [7, с. 87; 25, с. 81].

Питання польсько-радянського кордону перебувало під пильним контролем радянського керівництва, яке за допомогою своїх дипломатів у Європі в неофіційному порядку повсякчас підкреслювало власну позицію щодо сусідства з майбутньою Польщею. Так, у розмові з румунським дипломатом представник Кремля в секретаріаті Ліги Націй у Женеві Андрій Соколін зазначив, що «Радянський Союз не цікавить проблема відбудови Польщі. У жодному випадку цього не можна було б досягнути за рахунок територій, щойно отриманих Росією». При цьому радянський чиновник припустив, що у випадку відновлення польської незалежності його уряд міг би погодитися на «лінію Керзона». Про це повідомив Генеральний консул Польщі в Швейцарії Казімеж Трембіцький у рапорті від 20 листопада 1939 р.³

Окреслені сторонами позиції щодо польсько-радянського кордону залишалися практично незмінними впродовж усієї війни. Щоправда, польська дипломатія докладала чимало зусиль, аби переконати західних союзників у слушності своїх прагнень, сподіваючись на їх підтримку та тиск на Кремль при розв'язанні територіальних питань. Ситуація змінилася після початку німецько-радянської війни. Західні держави, передусім США та Велика Британія, усвідомлювали, що на СРСР з його людськими ресурсами лежав основний тягар війни. В їхніх інтересах було забезпечи-

¹ «Лінія Керзона» — проект польсько-радянської демаркаційної лінії, запропонований міністром закордонних справ Великої Британії Джорджем Керзоном під час радянського наступу на Варшаву в серпні 1920 р. на підставі проекту східного кордону Польщі, визначеного 8 грудня 1919 р. Найвищою Радою Паризької мирної конференції. Лінія проходила від Гродна на Ялівку, Немирів, Брест Литовський, Дорогуськ — Устилут, на схід від Грубешова через Крилів, на захід від Рави-Руської, на схід від Перемишля до Карпат [21, с. 314—348; 23, с. 296—297].

² 27 жовтня 1939 р. А. Залеський на засіданні Ради Міністрів повідомив, що надіслав до британського колеги листа, в якому вказав на несумісність заяви керівника Форин офісу з основними положеннями англо-польської політичної лінії щодо СРСР, узгодженої в жовтні 1939 р. (Archiwum Akt Nowych w Warszawie (далі — ААН). Zesp. NI/Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Sygn. 53. S. 473).

³ ААН. Zesp. Poselstwo w Bernie. Sygn. 5. S. 55.

ти монолітність країн антигітлерівської коаліції, що вимагало нормалізації польсько-радянських відносин, на чому вже в червні 1941 р. почали наголошувати в Лондоні.

Напередодні польсько-радянських переговорів радянська сторона підтвердила, що залишається на позиції встановлення повоєнних кордонів за етнографічним принципом, не виключаючи при цьому повернення до Польщі деяких міст і регіонів, що відійшли до СРСР восени 1939 р.⁴ У таборі «лондонців» думки щодо позиції на переговорах із СРСР розділилися: від категоричності щодо визнання радянським керівництвом передвоєнного кордону на сході до пошуку компромісної формули. Прем'єр-міністр еміграційного уряду в Лондоні Владислав Сікорський, очевидно під впливом польського посла у Великій Британії Едварда Рачинського, схилився до компромісного варіанту — визнання Кремлем недійсними німецько-радянських домовленостей, укладених у 1939 р.⁵ Зважаючи на непопулярність Ризького договору серед британців, В. Сікорський допускав можливість зміни східного кордону в ході переговорів із СРСР та пошуку компромісу, наприклад, шляхом компенсації територіальних втрат коштом Німеччини на західному кордоні [27, с. 79—81].

У липні 1941 р. в ході офіційних польсько-радянських переговорів у столиці Великої Британії обидві сторони, попри усвідомлення неминучості поступок, рішуче обстоювали власні позиції. Спроба поляків змусити Кремль визнати передвоєний кордон була безрезультатною. Лише завдяки британцям, які погодились офіційно задекларувати невизнання територіальних змін, що відбулися від початку війни, вдалося схилити «лондонців» до підписання угоди з СРСР 30 липня 1941 р. і таким чином відновити польсько-радянські дипломатичні відносини [7, с. 138—155]⁶. Питання польсько-радянського кордону було відкладене, але не знято з порядку денного, радше навпаки — воно поступово загострювалось як в офіційних переговорах, так і в приватних розмовах.

Після відновлення польсько-радянських відносин і відтермінування питання спільного кордону радянська дипломатія все наполегливіше вимагала від поляків і західних союзників визнати «лінію Керзона». Пропозиції такого характеру були озвучені під час візиту глави британського зовнішньополітичного відомства Ентоні Ідена до Москви в грудні 1941 р. У ході зустрічі в Кремлі Й. Сталін вимагав від бри-

⁴ Ibid. Zesp. III/Akta Stanisława Mikołajczyka. Sygn. 50. S. 574.

⁵ Ibid. Sygn. 48. S. 224. Польський посол у Великій Британії Е. Рачинський у меморандумі від 1 липня 1941 р. висловив упевненість, що Радянський Союз не відіграватиме головної ролі на мирних переговорах, коли вирішуватиметься питання кордонів Польщі. З огляду на це, він пропонував домогтися від СРСР тільки визнання недійсними радянсько-німецьких договорів від серпня — вересня 1939 р. [26, с. 120—122].

⁶ Того ж дня, 30 липня 1941 р., Е. Іден вручив В. Сікорському ноту, в якій йшлося про те, що британський уряд не визнає жодних територіальних змін, здійснених у Польщі від початку війни. Проте нота не гарантувала кордонів Польщі, на чому Е. Іден незабаром наголосив у парламенті [24, с. 474—475; 28, с. 151]. Водночас варто зазначити, що В. Сікорський, підписуючи угоду з СРСР, керувався передусім прагненням допомогти багатьом тисячам поляків, що перебували на радянській території, на чому неодноразово наголошували польські політики як до, так і після підписання угоди [29, с. 236; 30, с. 401—434].

танської делегації визнати кордони СРСР станом на 22 червня 1941 р., водночас він вважав можливим залишити Львів у складі Польщі за умови, що Вільно й Білосток відійдуть до СРСР, або навпаки [31, с. 740—741]⁷. Таку ж позицію радянська сторона зайняла й у переговорах з поляками. Так, 15 грудня 1942 р. під час розмови з польським дипломатом Тадеушем Янковським радник радянського посольства при еміграційних урядах Василь Вальков відзначив, що Кремль ніколи не погодиться, щоб прагнення поляків відродити «велику Польщу» реалізувалося ціною радянських територій⁸. Варто зазначити, що заяви радянської сторони прозвучали під час важких і вирішальних боїв на Східному фронті. Після перемоги під Сталінградом та розгортання наступу радянська дипломатія стала ще категоричнішою, а непоступливість поляків лише підвищувала градус напруги у двосторонніх відносинах, що, врешті-решт, призвело до їх розриву у квітні 1943 р.⁹

На тлі суперечки «лондонців» із СРСР британські політики навесні 1943 р. переконували поляків у необхідності піти на поступки Кремлю та змиритися з втратою тих територій, де поляки не становили більшості¹⁰. У відповідь польська сторона запевняла, що після війни зможе порозумітися з українцями. Так, 14 квітня 1943 р. В. Сікорський, виступаючи в британському парламенті, зазначив, що «кордон, встановлений у Ризі, став результатом порозуміння обох сторін» і «нема нічого дивного, що при визначенні кордону по обидва боки залишилося мішане населення». При цьому він наголошував, що «уряд Польщі налаштований надати українцям автономію, навіть територіальну, і вірить, що порозуміється з ними. Настрої українського населення традиційно були антиросійськими. Сьогодні починають згасати пронимецькі симпатії, які проявлялися серед українців на початку німецької окупації, водночас зростають симпатії до Польщі»¹¹.

Відновлення польсько-радянських відносин виявилось справою непростую, навіть попри всі спроби уряду Вінстона Черчилля. Кремль чимраз категоричніше заявляв, що поновлення відносин з поляками залежить насамперед від їхньої згоди на зміну кордону. Як наслідок, в урядових колах Лондона і Вашингтона протягом літа — осені 1943 р. утвердилося переконання, що «лінія Керзона» становить

⁷ Запропонований Кремлем механізм вирішення польсько-радянської територіальної суперечки не був схвалений британцями. Британська делегація не мала повноважень для укладення таких домовленостей, хоча ще з осені 1941 р. в урядових колах Лондона «лінія Керзона» розглядалась як оптимальний варіант кордону (AAN. Zesp. NI/Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Sygn. 57. S. 740—741).

⁸ AAN. Zesp. NI/Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Sygn. 62. S. 472.

⁹ Після оприлюднення німецькою стороною 12 квітня 1943 р. інформації про масові поховання польських офіцерів у катинському лісі, у вбивстві яких було звинувачено СРСР, «лондонці» 17 квітня звернулися до Міжнародного Червоного Хреста з пропозицією провести експертизу поховань. Радянська сторона використала це як привід для розірвання дипломатичних відносин з польським урядом, що було зафіксовано нотою Кремля від 25 квітня 1943 р. (Дока. див.: [32, с. 201—215]).

¹⁰ AAN. Zesp. NI/Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Sygn. 66. S. 651.

¹¹ Ibid. S. 145. Українське питання в політиці польського еміграційного уряду проаналізовано Л. Зашкільняком [33, с. 114—157].

найкращий варіант розв'язання польсько-радянської територіальної суперечки¹². У цьому поляки не раз переконувались у розмовах з політиками обох країн¹³.

16 листопада 1943 р., незадовго перед Тегеранською конференцією, польська сторона представила прем'єр-міністру Великої Британії В. Черчиллю меморандум, в якому обґрунтовувала свою позицію в питанні східного кордону. У документі наголошувалось, що, по-перше, Польща, яка веде боротьбу в обороні своїх кордонів з 1939 р., «не дала жодного Квіслінга (колаборанта — *I. M.*)», і має підстави сподіватися, що з цієї війни не вийде зменшеною. По-друге, території, які вимагає СРСР, «містять важливі центри польського життя, тісно пов'язані з польською традицією, цивілізацією та культурою. Польське населення, яке там проживає з давніх часів, становить відносну більшість»». До того ж невисока щільність населення та специфічні економічні можливості «східних кресів» дали б змогу розвантажити перенаселені західні воєводства. Врешті-решт, «польський уряд не міг би розпочати дискусію про територіальні поступки, насамперед тому, що це призвело б до безкінечного ланцюга нових вимог за відсутності ефективних гарантій незалежності та безпеки Польщі з боку Великої Британії та Сполучених Штатів»¹⁴. Зміст документа однозначно засвідчив відмову польської сторони починати дискусію та йти на поступки СРСР у справі спільного кордону.

Тегеранська конференція стала переломним моментом у формуванні післявоєнної геополітичної карти Східної Європи. Саме тут британський прем'єр, без відома та згоди «лондонців», за допомогою кількох сірників продемонстрував власну позицію щодо розв'язання питання кордонів Польщі: це «лінія Керзона» з одночасною компенсацією на заході коштом територій Німеччини. Уперше свою позицію британський лідер офіційно озвучив під час дискусії в Палаті Громад 22—23 лютого 1944 р. У виступі перед депутатами він заявив про необхідність поступок з боку поляків у питанні східного кордону й наданні ними згоди на «лінію Керзона» з одночасною територіальною компенсацією на півночі й заході, з чим погоджувалась більшість парламентарів та експертів Форин офісу¹⁵. Головним аргументом прихильників «лінії Керзона» стало питання національного складу населення польсько-українського прикордоння. Так, 24 січня 1944 р. співробітник британського посольства при польському уряді в еміграції Френк Сейвері предста-

¹² AAN. Zesp. Ambasada RP w Londynie. Sygn. 1486. S. 76; Ibid. Zesp. HI/Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Sygn. 72. S. 49.

¹³ На зустрічі з польськими політиками 26 липня 1943 р. В. Черчилль заявив, що не має наміру брати на себе жодних зобов'язань у справі відновлення польських передвоєнних кордонів. За його словами, кордони не становлять «табу» і можуть бути змінені (AAN. Zesp. HI/Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Sygn. 66. S. 600). Подібні погляди існували й в американському суспільстві. Так, полковник Станіслав Гано у доповідній записці відзначив, що переважна більшість американців переконана, що «США ніколи не оголосять війни Росії, щоб боронити східні кордони Польщі» (AAN. Zesp. HI/Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Sygn. 72. S. 49).

¹⁴ AAN. Zesp. HI/Akta Stanisława Mikołajczyka. Sygn. 52. S. 584.

¹⁵ Ibid. Zesp. HI/Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Sygn. 76. S. 239—248.

вив Е. Ідену рапорт, в якому зазначав, що за умови залишення в кордонах Польщі «східних кресів» українська проблема завжди буде перешкодою до встановлення добросусідських відносин між Польщею та СРСР, а це суперечило британській концепції відновлення національно однорідної Польщі [34, с. 142].

Протягом 1944 р. британці докладали зусиль, намагаючись переконати уряд С. Миколайчика прийняти «лінію Керзона» й розпочати процес відновлення відносин з Москвою [9, с. 310]. Апогеєм багатосторонніх переговорів стала зустріч у Москві в жовтні 1944 р. В. Черчилля, Й. Сталіна й С. Миколайчика, у ході якої останній переконався в безперспективності відстоювання *status quo ante bellum*. Під тиском В. Черчилля та Й. Сталіна польський прем'єр 14 жовтня дав згоду на «лінію Керзона» (лінія «Б»), яка передбачала збереження в межах Польщі Львова та дрогобицько-бориславського регіону [7, с. 368; 35, с. 784]. Таке розв'язання питання не влаштувало Й. Сталіна, хоча це були значні поступки з боку поляків. Наприкінці візиту в Москву, на останній зустрічі з Й. Сталіним 18 жовтня, С. Миколайчик остаточно пересвідчився, що без згоди на «лінію Керзона» в радянській версії не може бути й мови про порозуміння з Кремлем¹⁶.

Закономірно постає питання: чим польського прем'єра не влаштував варіант «лінії Керзона» (лінія «А»), пропонуваній радянським керівництвом? Відповідь на це питання частково можуть дати дві доповідні записки, укладені колишнім головою Центрального статистичного управління II Речіпосполитої Е. Штурм де Штремом¹⁷ та експертом з міжнародних відносин Міністерства інформації та документації в еміграційному уряді Л. Гродзіцьким¹⁸. Як впливає з представлених ними документів, аргументи, засновані на культурній вагомості для поляків «східних кресів», не були такими вже й визначальними. Важливу роль тут відіграв економічний фактор, що підтверджують висновки Е. Штурм де Штрема. Проаналізувавши економічний потенціал «східних кресів», експерт наголошував на необхідності залишити в межах Польщі терени, що безпосередньо прилягають до «лінії Керзона», а саме Львів і дрогобицько-бориславський регіон, багатий на корисні копалини. Так, згідно з його підрахунками, у разі встановлення східного кордону по «лінії Керзона» (лінія «А») Польща втратила б 60 % видобутку

¹⁶ Ibid. Zesp. NI/Akta Stanisława Mikołajczyka. Sygn. 49. S. 13—14.

¹⁷ Едвард Штурм де Штрем (1885—1962) — польський статистик і демограф, голова Центрального статистичного управління в 1929—1939. З 1939 р. перебував у Франції, згодом у Великій Британії. Співпрацював з польським еміграційним урядом. У 1943—1946 рр. викладав в Оксфордському університеті. У листопаді 1946 р. повернувся до Польщі. 16 березня 1946 р. у лондонському виданні «Tygodnik Polski — The Polish Weekly» опублікував статтю «Prawdziwa Statystyka», в якій зазначив, що при проведенні перепису в 1921 та 1931 рр. польська влада вдавалася до фальшувань, що спотворило правдиву статистику щодо сходу Польщі. Однак деякі дослідники стверджують, що ця стаття мала на меті виправдати зміну польсько-радянського кордону [36, с. 78; 37, с. 664—667].

¹⁸ Людвік Гродзіцький (1891—1979) — походив з Галичини, член Строніцтва Людового, під час Другої світової війни був на посаді експерта з міжнародних відносин Міністерства інформації та документації польського еміграційного уряду в Лондоні [38, с. 17].

нафти, 90 % природного газу, виробництво всієї калійної солі, близько 55 % лісів і 60 % деревної продукції. Заради збереження принаймні частини цих природних багатств, він пропонував шість можливих варіантів польсько-радянського кордону. В основу кожного з них була покладена «лінія Керзона», але з певними корективами на північно-східному та південно-східному відтинках на користь Польщі¹⁹.

Важливими є також висновки Л. Гродзіцького, які ставили під сумнів аргумент польської сторони про «польськість» територій на схід від «лінії Керзона» та проживання там значної частини поляків. За словами експерта, «сприятливою для нас є лише етнографічна структура Львова. На решті ж територій, як би ми їх не ділили, ми є меншиною, інколи доволі сильною, та все ж дуже розпорошеною, що проживає в основному у містах»²⁰. У ймовірній дискусії про національний склад «східних кресів» відправною її точкою, на думку Л. Гродзіцького, «повинні служити результати перепису 1931 року, правдивість якого ми повинні рішуче відстоювати. Але про його інтегро ми повинні усвідомлювати, що перепис 1931 року був сфальсифікований на нашу користь. У випадку південно-східних територій, це відбувалося шляхом: 1) пошуку і знаходження греко-католиків, які визнавали польську мову рідною, 2) збільшення кількості римо-католиків за рахунок зменшення греко-католиків»²¹.

Звітуючи про результати переговорів у Москві перед урядом і Національною Радою, С. Миколайчик констатував, що без визнання «лінії Керзона» поновлення відносин з Кремлем неможливе. Однак йому так і не вдалося переконати польський політикум у Лондоні піти на поступки. 24 листопада С. Миколайчик подав у відставку. Новий уряд Томаша Арцішевського категорично зайняв позицію відновлення передвоєнного кордону на сході. У підсумку справу повоєнних кордонів Польщі було вирішено без участі «лондонців» та відповідно до вимог Й. Сталіна, який використовував політику доконаних фактів, контролюючи території, на які мав претензії. Терени ж Лемківщини, Надсяння, Холмщини й Підляшшя залишилися за «лінією Керзона», а українське населення, що споконвіку там проживало, було депортоване в 1944—1946 рр. до СРСР, а в 1947 р. — на так звані «Повернені Землі» («Ziemie Odzyskane»).

Отже, при обговоренні питання повоєнного кордону з СРСР польські політики аргументували свою позицію насамперед історичним і культурним зв'язком «східних кресів» з Польщею, але брали до уваги й економічний потенціал / значення для післявоєнного розвитку країни, хоча й не акцентували це під час переговорів. «Лінія Керзона» відмежовувала від Польщі значні поклади нафти, природного газу, калійних солей та інших важливих ресурсів. Аргумент про «відносну більшість» поляків на «східних кресах» не був переконливим, позаяк «лондонці» розуміли, що результати перепису 1931 р. були сфальсифіковані на їхню користь, що, зрештою, підтверджують доповідні записки Е. Штурм де Штрема та Л. Гродзіцького.

¹⁹ Ibid. Sygn. 29. S. 959—961.

²⁰ Ibid. S. 963.

²¹ Ibid.

* * *

У публікації вміщено два документи (доповідні записки), авторами яких є згадувані Е. Штурм де Штрем і Л. Гродзіцький. Записки не мають власного датування, найбільш вірогідною датою їх укладання є початок 1945 р., що узгоджується з їхнім змістом та підтверджується написом на обкладинці архівної справи. До другого документа додаються таблиці, які розміщені одразу після тексту. Публікація здійснюється мовою оригіналу та у перекладі українською. Фотокопії опублікованих документів зберігаються в Архіві нових актів у Варшаві (Польща) у фонді С. Миколайчика (HI/Акта Stanisława Mikołajczyka). Оригінали доповідних записок знаходяться в Інституті Гувера Стенфордського університету у Каліфорнії (США). При підготовці до друку виправлено граматичні огріхи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ / REFERENCES

1. Kowalski, W. Walka dyplomatyczna o miejsce Polski w Europie 1939—1945. Warszawa: Książka i Wiedza, 1966. 746 s. [in Polish].
2. Zabiello, S. O rząd i granice. Walka dyplomatyczna o sprawę polską w II wojnie światowej. Warszawa: PAX, 1970. 324 s. [in Polish].
3. Batowski, H. Pierwsze tygodni wojny. Dyplomacja zachodnia do połowy września 1939 r. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 1967. 310 s. [in Polish].
4. Batowski, H. Zachód wobec granic Polski 1920—1940. Łódź: Wydawnictwo Łódzkie, 1995. 236 s. [in Polish].
5. Tebinka, J. Debata Polska w brytyjskim parlamencie (27 luty — 1 marzec 1945 r.). *Dzieje Najnowsze*. 1994. 1: 59-76 [in Polish].
6. Tebinka, J. Od Jałty do Poczdamu. Służby specjalne ZSRR a powstanie Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej. *Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944—1989*. 2020. 1 (18): 459-481 [in Polish].
7. Tebinka, J. Polityka brytyjska wobec problemu granicy polsko-radzieckiej 1939—1945. Warszawa: Neriton, 1998. 458 s. [in Polish].
8. Kamiński, M. Rząd Stanisława Mikołajczyka wobec konferencji przywódców Wielkiej Brytanii, Związku Sowieckiego i Stanów Zjednoczonych w Teheranie (28 listopada — 1 grudnia 1943 r.). *Prace Komisji Środkowo-Wschodniej*. 1997. V: 109-127 [in Polish].
9. Kamiński, M. Wielka Brytania: sojusznik Polski czy sowiecki poplecznik? Brytyjskie próby skłonienia rządu polskiego do kapitulacji wobec rządów sowieckich (styczeń — luty 1944). *Arcana*. 1997. 2: 47-65 [in Polish].
10. Ślusarczyk, J. Obszar i granice Polski (od X do XX wieku). Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 1997. 171 s. [in Polish].
11. Eberhardt, P. Jak kształtowała się wschodnia granica PRL. *Zeszyty Historyczne*. 1989. 90: 3-34 [in Polish].
12. Eberhardt, P. Polska granica wschodnia. Warszawa: Spotkania, 1992. 223 s. [in Polish].
13. Kersten, K. Jałta w polskiej perspektywie. Londyn, Warszawa: Aneks, 1989. 260 s. [in Polish].
14. Kersten, K. Rząd RP wobec mediacji brytyjskiej (styczeń — marzec 1944 r.). *Dzieje Najnowsze*. 1998. 1: 29-52 [in Polish].
15. Bartoszewicz, H. Między Jałtą a Poczdamem. Związek Sowiecki wobec Europy Środkowo-Wschodniej (luty — lipiec 1945 roku). *Od Wersalu do Poczdamu. Sytuacja międzynarodowa Europy Środkowo-Wschodniej 1918—1945*. Materiały z sesji naukowej w Instytucie Historii PAN 23—24 października 1995 r. Warszawa: Instytut Historii PAN, 1996. 138-150 [in Polish].

16. Bartoszewicz, H. *Polityka Związku Sowieckiego wobec państw Europy Środkowo-Wschodniej w latach 1944—1948*. Warszawa: Książka i Wiedza, 1999. 407 s. [in Polish].
17. Kozlovskiy, I. *Vstanovlennia ukrainsko-polskoho kordonu 1941—1951 rr*. Lviv, 1998 [in Ukrainian].
[Козловський І. Встановлення українсько-польського кордону 1941—1951 рр. Львів: Каменяр, 1998. 284 с.].
18. Makarchuk, V. *Mizhnarodno-pravove vyznannia derzhavnogo kordonu mizh Ukrainoiu i Polshcheiu (1939—1945)*. Kyiv, 2004 [in Ukrainian].
[Макарчук В. Міжнародно-правове визнання державного кордону між Україною і Польщею (1939—1945). Київ: Атіка, 2004. 348 с.].
19. Mraha, I. *Brytanski pravliachi kola shchodo maibutnoho polskoi derzhavy (veresen — lystopad 1939 r.)*. *Naukovi zoshyty istorychnoho fakultetu Lvivskoho universytetu*. 2011. 12: 109-119 [in Ukrainian].
[Мрака І. Британські правлячі кола щодо майбутнього польської держави (вересень — листопад 1939 р.). *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. 2011. Вип. 12. С. 109—119].
20. Mraha, I. *Liniia Kerzona u politytsi Velykoi Brytanii shchodo normalizatsii polsko-radianskykh vidnosyn (1943)*. *Problemy slov'anoznavstva*. 2008. 57: 86-95 [in Ukrainian].
[Мрака І. Лінія Керзона у політиці Великої Британії щодо нормалізації польсько-радянських відносин (1943). *Проблеми слов'янознавства*. 2008. Вип. 57. С. 86—95].
21. Syrota, R. "Liniia Kerzona" chy "liniia Nemiera"? *Kordon i modernizatsiia v bahatoetnichnomu rehioni*. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia istorychna*. 2005. 39-40: 314-348 [in Ukrainian].
[Сирота Р. «Лінія Керзона» чи «лінія Нем'єра»? Кордон і модернізація в багатоетнічному регіоні. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2005. Вип. 39-40. С. 314—348].
22. *Polska, w polityce międzynarodowej (1939—1945)*. *Zbiór dokumentów*. 1939. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1989. 670 s. [in Polish].
23. Pidkova, I. & Shust, R. (Eds.). *Dovidnyk z istorii Ukrainy*. Kyiv, 2001 [in Ukrainian].
[Довідник з історії України / за ред. І. Підкови, Р. Шуста. Київ: Генеза, 2001. 1136 с.].
24. Jędrzejewicz, W. (Ed.). *Poland in the British Parliament 1939—1945*. Vol. 1: *British Guaranties to Poland to the Atlantic Charter (March 1939 — August 1941)*. New York: Józef Piłsudski Institute of America, 1946. 495 p.
25. Gardner, L. *Strefy wpływów. Wielkie mocarstwa i podział Europy. Od Monachium do Jałty / z agn. przeł. H.Górska*. Warszawa: Książka i Wiedza, 1999. 335 s. [in Polish].
26. Raczyński, E. *W sojuszniczym Londynie. Dziennik ambasadora Edwarda Raczyńskiego 1939—1945*. Warszawa: Naczelna Oficyna Wydawnicza, 1989. 450 s. [in Polish].
27. Polonski, A. (Ed.). *The Great Powers and the Polish Question 1941—1945. A Documentary Study in Cold War Origins*. London: London School of Economics and Political Science, 1976. 282 p.
28. Dymarski, M. *Stosunki wewnętrzne wśród polskiego wychodźstwa politycznego i wojskowego we Francji i w Wielkiej Brytanii 1939—1945*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1997. 456 s. [in Polish].
29. Buczek, R. *Stanisław Mikołajczyk*. T. 1. Toronto: Century Publishing Company Ltd., 1996. 836 s. [in Polish].
30. Cieniala, A. *General Sikorski and the Conclusion of the Polish-Soviet Agreement on July 30, 1941: a Reassessment*. *Polish Review*. 1996. 4: 401-434.
31. Kynin, G.P. & Laufer, Y. (Compts.). *SSSR i germanskiy vopros 1941—1949: Dokumenty iz Arkhiva vneshney politiki Rossiyskoy Federatsiyi*. V 3-kh tt. T. 1: 22 iyunia 1941 — 8 maya 1945 g. Moscow, 1996. 784 s. [in Russian].

- [СССР и германский вопрос 1941—1949: Документы из Архива внешней политики Российской Федерации. В 3-х тт. Т. 1: 22 июня 1941 — 8 мая 1945г. / Сост. Г.П. Кынин и Й. Лауфер. Москва, 1996. 784 с.].
32. Zuziak, J. Okoliczności zerwania przez Związek Sowiecki stosunków dyplomatycznych z Polską w kwietniu 1943 r. *Przegląd Wschodnioeuropejski*. 2022. 13 (2): 201-215 [in Polish].
33. Zashkilniak, L. Ukrainська проблема в політиці польського еміграційного уряду і польського підпілля в 1939—1945 роках. *Україна — Польща: важкі питання*. Т. 4. Матеріали IV міжнародного семінару істориків “Українсько-польські відносини під час Другої світової війни”. Варшава, 8—19 жовтня 1998 року. Warszawa, 1999. 122-138 [in Ukrainian]. [Зашкільняк Л. Українська проблема в політиці польського еміграційного уряду і польського підпілля в 1939—1945 роках. *Україна — Польща: важкі питання*. Т. 4. Матеріали IV міжнародного семінару істориків «Українсько-польські відносини під час Другої світової війни». Варшава, 8—19 жовтня 1998 року. Варшава: TYRSA, 1999. С. 122—138].
34. Luciuk, L. & Kordan, B. Anglo-American Perspectives on the Ukrainian Question 1938—1951. A Documentary Collection. Kingston, Ontario-Vestal, New York: The Limestone Press, 1987. 242 p.
35. Documents on Polish-Soviet Relations 1939—1945. Vol. 2: 1943—1945. London: General Sikorski Historical Institute, 1967. 867 p.
36. Chornii, P. Etnichni hropy Halychyny mizhvoiennoho periodu: mizhetnichne (spiv)zhyttia ta sotsiokulturni transformatsii. Lviv, 2018 [in Ukrainian]. [Чорній П. Етнічні групи Галичини міжвоєнного періоду: міжетнічне (спів)життя та соціокультурні трансформації. Львів, 2018. 316 с.].
37. Szturm de Sztrem, E. Prawdziwa statystyka. *Kwartalnik Historyczny*. 1973. 3: 664-667 [in Polish].
38. Zeleńko, K. Stosunki polsko-ukraińskie w II Rzeczypospolitej (1918—1939). Lublin: Wydawnictwo FIS, 1994. 50 s. [in Polish].

Надійшла / Received 14.12.2025

Ihor MRAKA

кандидат історичних наук, доцент кафедри історичного краєзнавства,
Львівський національний університет імені Івана Франка (Львів, Україна)
ihor.mraka@lnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-9681-5225>

Ihor MRAKA

Candidate of Historical Science (Ph. D. in History),
Docent at Department of Historical Area Studies,
Ivan Franko National University of Lviv (Lviv, Ukraine)
ihor.mraka@lnu.lviv.ua
<https://orcid.org/0000-0002-9681-5225>

* * *

№ 1

**Доповідна записка Едварда Штурм де Штрема
про економічний потенціал територій на схід від «лінії Керзона»
та ймовірні варіанти повоєнного польсько-радянського кордону**

Edward Szturm de Sztrem

Tajne

Określenie minimalnych terytoriów, leżących na wschód od t. zw. Linii Curzona, o zatrzymanie których Polska winna się starać, jest oparte na następujących przesłankach:

1. Terytoria przylegające bezpośrednio od wschodu do linii Curzona mają przewagę ludności niepolskiej. Okręgi o zwartej ludności polskiej leżą dość daleko (Wilno z przyległymi powiatami, polskie okręgi województwa Tarnopolskiego). Jedyne wyjątek stanowi miasto Lwów.

2. Odwrotnie — bezpośrednio do linii Curzona na wschód od niej przylegają okręgi z dużymi bogactwami naturalnymi, przy tym bardzo potrzebnymi dla Polski. Dalsze zaś tereny mają dużo mniejszą wartość gospodarczą.

3. W związku z dwiema powyższymi przesłankami, jako okręgi, zatrzymania których Polska winna się domagać, wybrane są tereny o specjalnym znaczeniu ekonomicznym z wykreśleniem granic w ten sposób, żeby jaknajmniej weszło mniejszości niepolskiej. Uwzględniono przy tym zagadnienie komunikacji z Polską, natomiast mniej się liczone z wytyczeniem prostej granicy oraz aspektami strategicznymi, które zresztą od wschodniej granicy Polski wogóle są fikcją. Należy jednak dodać, że określone linie graniczne są pierwszym przybliżeniem i mogą być następnie znacznie wygładzone z chwilą wyboru określonego wariantu. Poniżej są przedstawione konkretne propozycje.

I. Na północny wschód od linii Curzona utrzymanie Puszczy Białej // **S. 959** wiejskiej, przy tym propozycje graniczne są w dwóch wariantach:

a. sama puszcza Białowieska

b. puszcza Białowieska wraz z pasem łączącym ten teren z rzeką Bugiem, a przylegającym do linii Curzona.

II. Na południowy zachód od linii Curzona proponuje się sześć wariantów, przy czym każdy następny jest redukcją poprzedniego:

a. Terytorium obejmujące zagłębienie naftowe Drohobycz-Borysław, Stryj, Kałusz z kopalniami soli potasowych i terenem gazonośnym Daszawy oraz Lwów.

b. Toż samo, bez rejonu Kałusza (część soli potasowych i gaz ziemny) — równa się to obszarowi między t.zw. liniami A i B.

c. Toż samo, co w "b" bez powiatu turczańskiego i części drohobyckiego z pozostawieniem całego zagłębienia Borysławskiego i Stebnika z kopalnią soli potasowych.

d. To samo co w "c" bez północnej części województwa Lwowskiego, t.j. bez części powiatów sokalskiego, rawskiego i żółkiewskiego (gospodarczo tereny mało ważne i zamieszkałe przeważająco przez ludność niepolską).

e. Tylko zagłębienie naftowe Drohobycz-Borysław bez Lwowa, lecz z powiatami turczańskim i samborskim.

f. To samo bez powiatu turczańskiego i południowej części powiatu drohobyckiego. // **S. 960**

Z punktu widzenia ekonomicznego powyższe propozycje graniczne mają znaczenie następujące.

Na północnym wschodzie zachowuje się puszcze Białowieską jako ogromny rezerwar drzewny obejmujący około 130 tysięcy hektarów, prawda — obecnie dosyć zdewastowany, ale dla Polski, przy jej małym zalesieniu, mający ogromne znaczenie.

Na południowym wschodzie sprawa dotyczy trzech źródeł gospodarczych: 1/ bitumów t. j. ropy naftowej i produktów współwystępujących (gaz ziemny i wosk ziemny), 2/ soli potasowych i 3/ lasów na terenie podkarpackim oraz miasta Lwowa, głównie jako centrum komunikacyjnego z jego (niebardzo coppersadą dużym) przemysłem przetwórczym i ludnością polską (jedyne moment etnograficzny w całym projekcie).

Wariant "a" obejmuje powyższe w najwyższym stopniu.

Wariant "b" pomniejszony jest o znaczną część soli potasowych (nieco więcej połowy), część ropy naftowej, gazu ziemnego i część lasów.

Wariant "c" stanowi w dalszym ciągu pomniejszenie o duże obszary lasów.

Wariant "d" gospodarczo mało różni się od poprzedniego.

Wariant "e" oddaje Lwów, pozostawiając resztę nafty i część soli potasowych oraz część lasów. Wariant "f" pozostawia tylko zagłębienie naftowe Drohobycz-Borysław z kopalnią soli potasowych w Stebniku i wosku ziemnego w Borysławiu.

Nie od rzeczy będzie zaznaczyć, że lasy puszczy Białowieskiej należą do Państwa jak również część lasów w powiatach Kalusz, Dolina i Drohobycz. Do państwa należą również kopalnie soli potasowych (95 % udziałów w Spółce Akcyjnej Eksploatacji Soli Potasowych).

Warto dodać do tego jeszcze następujące uwagi. Polska nale- // **S. 961** ży do krajów zasadniczo słabo uposażonych pod względem lasów. Na całym przedwojennym terytorium Państwa lasy stanowiły około 22 % ogólnej powierzchni, lecz prawdziwie zalesiona powierzchnia tylko około 16 %. Lasy słabiej zaludnionych wschodnich województw obejmowały przed wojną 38 % obszarów lesnych Państwa i stanowiły rezerwe dla przemysłowej środkowej i zachodniej Polski, posiadających lasów mniej. Linia Curzona odcina od Polski około 53 % lasów i około 60 % produkcji drzewa. Potrzeby Polski w zakresie drzewa są olbrzymie ze względu na przemysł i odbudowę kraju. Według zdania specjalistów teoretycznie niezbędna ilość lasu na głowę ludności w warunkach normalnych wynosi około 0,31 ha, zaś w Polsce w warunkach przedwojennych przeciętnie dla całego Państwa wypadało na głowę około 0,25 ha lasu. Obecnie w Polsce na zachód od linii Curzona po wojennym zdewastowaniu lasów wypadnie dużo mniej. W produkcji bitumów linia Curzona odcina od Polski około 60 % wydobycia ropy naftowej, 90 % gazu ziemnego i całość wosku ziemnego. Pozatym odcina ona całość produkcji soli potasowych.

Powyżej opisane projekty byłyby częściową, coppersadą niewielką poprawką w sytuacji.

Pod względem drzewa odegrałyby tu swoją rolę puszcza Białowieska i lasy podkarpackie. Najłatwiejszym osiągnięciem byłaby tu puszcza Białowieska, leżąca na terenie słabo zaludnionym i tuż przylegającym do linii Curzona.

Na południu przy najlepszym dla Polski wariantcie osiągnęłoby się większość ropy naftowej (bez około 10 % całości produkcji Polski), znaczną część gazu ziemnego i część wosku ziemnego oraz całość soli potasowych.

W najgorszym ostatnim wariantcie jeszcze pozostałaby większa // **S. 962** część ropy naftowej (bez wymienionych 10 %) i prawie połowa zasobów soli potasowych.

Znaczenie ściśle rolnicze (produkcja zbożowa i hodowlana) wszystkich wymienionych terenów jest dla Polski nieznaczące.

Stopień udziału zasobów przemysłowych i rolnych tych wszystkich terenów w ogólnych bogactwach Polski bardzo trudno określić. W przybliżeniu należy przypuszczać, że przed wojną dawały one 3—3,5 % ogólnego dochodu społecznego Państwa Polskiego. W stosunku do dochodu społecznego Polski na zachód od linii Curzona stanowi to 4—4,5 %. Udział w wartości majątku narodowego przed wojną był przypuszczalnie nieznacznie większy od podanych wyżej liczb. W każdym bądź razie opisane wyżej tereny są najbardziej wartościowe z całego obszaru Polski na wschód od t. zw. Linii Curzona.

[підпис Е. Штурм де Штрема]

AAN. HI / Akta Stanisława Mikołajczyka, sygn. 29. S. 958—962. Фотокопія

№ 2

Доповідна записка Людвіка Гродзіцького про національний і релігійний склад населення територій на схід від «лінії Керзона»

Dr. Ludwik Grodzicki.

Tajne

Zagadnienia etnograficzne

Jak już Dyr. Szturm de Sztrem zaznaczył na naszą korzyść przemawia jedynie struktura etnograficzna miasta Lwowa. Na reszcie obszaru jakkolwiek wykrawywalibyśmy go, stanowimy zawsze mniejszość, nieraz dosyć silną, lecz jedynie mniejszość bardzo rozproszoną, mieszkającą głównie w miastach. By to dostatecznie unaocznic w załączonych tabliczkach statystycznych, w każdym poszczególnym wypadku podano zawsze dwa szeregi cyfr. Pierwszy, odnoszący się do całego obszaru omawianego w danej chwili, drugi do tegoż obszaru po wyeliminowaniu żeń Lwowa, który za xxxx²² każdym razem wpływa bardzo silnie na oblicze etnograficzne terenu.

Jasnym jest, że wszelkie nasze poczynania polityczne oparte na narodowościowym obliczu omawianego terenu muszą mieć swe źródło w wynikach spisu z 1931 roku, którego wiarygodności musimy silnie bronić. Jednak *pro foro interno* musimy sobie zdać sprawę, że spis z 1931 roku był sfalszowany na naszą korzyść. A to, jeżeli idzie o tereny południowo-wschodnie:

1. przez szukanie i znajdowanie greko-katolików, przyznających się do języka polskiego,
2. przez powiększenie zbytnie ilości wyznawców obrządku rzymsko-katolickiego kosztem obrządku greko-katolickiego.

ad 1/ Musimy stwierdzić, że ilość greko-katolickich Polaków jest znikoma w stosunku do wyników spisu z 1931 roku i, że genieralnie biorąc, nie przekracza ona prawie cyfry rzymsko-katolików rusinów, względnie Ukraińców, których spis z 1931 roku wykazał stanowczo za // **S. 964** mało. To też można przyjąć nie popełniając zbyt wielkich błędów, że cyfra Polaków jest równa ilości rzymsko-katolików.

²² Так в оригіналі.

ad 2/ Bardzo trudnym jest oszacowanie błędu popełnionego przy przeprowadzaniu II powszechnego spisu ludności w odniesieniu do obu obrządków. Dzięki jednak analizie głębszej ogłoszonych wyników można w przybliżeniu je oszacować, przyczym szacunek ten zbliża się²³ raczej do minimum niż do maximum.

Na odcinku miasta Lwowa wszelki szacunek popełnionego błędu zawodzi, gdyż wielkie miasto zniekształca samo przez się wszelkie porównawcze kryteria, na których opieraliśmy się, jak urodzenia i zgony, krzywa wiekowa, ilość dzieci w wieku do 6 lat, wreszcie wzajemny stosunek liczbowy kobiet do mężczyzn. To też zrezygnowaliśmy z uwzględniania Lwowa wraz z powiatem w odpowiedniej tabliczce. Nie znaczy to jednak, że uważamy, iż we Lwowie podobne błędy nie zaistniały, lecz jedynie, że niemożliwe jest, lub raczej bardzo trudne, błędy te oszacować i udowodnić.

To samo dotyczy również i powiatu drohobyckiego, jednak w mniejszym stopniu, to też probowaliśmy tamtejsze błędy oszacować, przyczym naturalnie nie osiągnięto tego przybliżenia do prawdy jak gdzieindziej.

Przechodząc z kolei do obszaru puszczy Białowieskiej należy stwierdzić, że wszelkie szacunki warunków narodowościowych, panujących w częściach powiatów, a nie na całym obszarze, są bardzo trudne, gdyż wyniki spisu zostały ogłoszone jedynie w odniesieniu do całych powiatów. To też obliczenia dotyczące Białowieży zgóry obciążone są z tego tytułu pewnym błędem, którego wielkość ani tendencja nie może być oszacowana. // **S. 965**

Również i na tym obszarze należy stwierdzić, że pewne xxxx²⁴ fałszywe spisowe zostały popełnione, powodując zwiększenie ilości Polaków. Lecz nie ma możliwości stwierdzenia ich, głównie na skutek repatriacji z Rosji znacznej ilości ludności, która po 1921 zmieniła oblicze demograficzne ziem wschodnich tak dalece, że xxxx²⁵ wszelkie porównania zawodzą. To też nie próbowaliśmy żadnych szacunków *błędu*²⁶. Jedno tylko należy stwierdzić, że nie wierzymy w istnienie znacznych ilości prawosławnych Polaków oraz, że nie uważamy tam wszystkich rzymsko-katolików za Polaków.

W północnej części powiatu brzeskiego, którą proponujemy włączyć do xxxxxx²⁷ okręgu białowieskiego natknęliśmy się na znaczne ilości tak zwanych "tutejszych" /Polesszczuków/, których zaliczyliśmy w czambuł do Białorusinów.

Również nie uwzględniliśmy tam istnienia Ukraińców, gdyż uważamy, że granica etnograficzna białorusko-ukraińska przechodzi nieco na południe od omawianych obszarów, chociaż nie podlega kwestii, że jest to teren etnograficznie mieszany białorusko-ukraiński, a nie czysto białoruski.

Uwaga: Powyższe wiadomości o błędach spisu z 1931 r. nie są monopolem Dyr. Szturm de Sztrema i moim, lecz istnieje w Polsce wiele osób, które były o tym poinformowane; między innymi Hilary Minc, obecny minister Przemysłu i Handlu t.zw. Rządu Lubelskiego, który w 1932 r. i dalszych miał powierzone w Głównym Urzędzie Statystycznym zbadanie wiarygodności spisu.

[підпис Людвига Гродзіцького]

²³ Вписано рукою автора.

²⁴ Так в оригіналі.

²⁵ Так в оригіналі.

²⁶ Вписано рукою автора.

²⁷ Так в оригіналі.

// S. 966 Dr. Ludwik Grodzicki

Obszar i zaludnienie niektórych terytoriów
Polski południowo-wschodniej

I. Język ojczysty.

	Obszar		Ludność ogółem	Język ojczysty				inny
	w km kw.	w milach kw.		Polski	Ukraiński	Żydowski	Niemiecki	
Terytorium obejmujące Lwów i Kalusz ogółem w tysiącach w odsetkach miasto Lwów w tysiącach w odsetkach teren poza Lwowem w tysiącach w odsetkach	19.629	7.579	2.066 100,0%	799 38,7%	1.057 51,1%	183 8,9%	23 1,1%	4 0,2%
			312	198	35	75	3	1
			100,0%	63,5%	11,2%	24,0%	1,0%	0,3%
			1.754 100,0%	601 34,2%	1.022 58,3%	108 6,2%	20 1,1%	3 0,2%
Terytorium położone między linią A i B ogółem w tysiącach w odsetkach teren poza Lwowem w tysiącach w odsetkach	12.239	4.725	1.512 100,0%	687 45,4%	668 44,1%	143 9,5%	10 0,7%	4 0,3%
			1.200	489	633	68	7	3
			100,0%	40,7%	52,8%	5,7%	0,6%	0,2%
Terytorium położone między linią A i B bez pow. turczańskiego i części drohobyckiego ogółem w tysiącach w odsetkach teren poza Lwowem w tysiącach w odsetkach	10.262	3.962	1.392 100,0%	660 47,4%	583 41,9%	136 9,8%	10 0,7%	3 0,2%
			1.080	462	548	61	7	2
			100,0%	42,7%	50,8%	5,7%	0,6%	0,2%
Terytorium położone między linią A i B bez pow. turczańskiego i części drohobyckiego, sokalskiego, żółkiewskiego i rawskiego ogółem w tysiącach w odsetkach teren poza Lwowem w tysiącach w odsetkach	8.971	3.394	1.278 100,0%	623 48,7%	512 40,1%	130 10,2%	10 0,8%	3 0,2%
			966	425	477	55	7	2
			100,0%	44,0%	49,4%	5,7%	0,7%	0,2%

Територіум, obejmujące Drohobycz, Borysław oraz Stebnik wraz z pow. samborskim i turczańskim ogółem w tysiącach w procentach	4.142	1.599	424 100,0%	166 39,2%	219 51,6%	35 8,3%	3 0,7%	1 0,2%
	2.166.	836	304 100,0%	139 45,7%	134 44,1%	27 8,9%	3 1,0%	1 0,3%

[підпис Людвіка Гродзіцького]

// S. 967 Dr. Ludwik Grodzicki

Obszar i zaludnienie niektórych terytoriów
Polski południowo-wschodniej.

II. Wyznanie.

	Ludność ogółem	Wyznanie					
		rz.-kat	gr.-kat	mojż.	ewang.	praw.	inne
Територіум obejmujące Lwów i Katusz ogółem w tysiącach w odsetkach miasto Lwów w tysiącach w odsetkach teren poza Lwowem w tysiącach w odsetkach	2.066 100,0%	578 28,0%	1.211 58,6%	251 12,1%	18 0,9%	4 0,2%	4 0,2%
	312 100,0%	157 50,3%	50 16,0%	100 32,0%	3 0,9%	1 0,3%	1 0,3%
	1.754 100,0%	421 24,0%	1.161 66,2%	151 8,6%	3 0,9%	3 0,2%	3 0,2%
	1.512 100,0%	486 32,1%	803 53,2%	204 13,5%	11 0,7%	4 0,3%	3 0,2%
teren poza Lwowem w tysiącach w odsetkach	1.200 100,0%	329 27,4%	753 62,8%	104 8,7%	8 0,7%	3 0,2%	2 0,2%

	Ludność ogółem	Wyznanie					
		rz.-kat	gr.-kat	mojż.	ewang.	praw.	inne
Terytorium położone między linią A i B bez pow. turczańskiego i części drohobyckiego ogółem w tysiącach w odsetkach teren poza Lwowem w tysiącach w odsetkach	1.392	479	703	193	11	3	3
	100,0 %	34,4 %	50,5 %	13,9 %	0,8 %	0,2 %	0,2 %
	1.080	322	653	93	8	2	2
	100,0 %	29,8 %	60,5 %	8,6 %	0,7 %	0,2 %	0,2 %
Terytorium położone między linią A i B bez pow. turczańskiego i części drohobyckiego, sokalskiego, żółkiewskiego i rawskiego ogółem w tysiącach w odsetkach teren poza Lwowem w tysiącach w odsetkach	1.278	457	623	182	11	2	3
	100,0 %	35,8 %	48,7 %	14,2 %	0,9 %	0,2 %	0,2 %
	966	300	553	82	8	1	2
	100,0 %	31,1 %	57,3 %	8,5 %	0,8 %	0,1 %	0,2 %
Terytorium, obejmujące Drohobycz, Borysław oraz Stebnik wraz z pow. samborskim i turczańskim ogółem w tysiącach w procentach	424	98	272	50	2	1	1
	100,0 %	23,1 %	64,1 %	11,8 %	0,5 %	0,2 %	0,2 %
Terytorium, obejmujące Drohobycz, Borysław oraz Stebnik wraz z pow. samborskim lecz bez turczańskiego ogółem w tysiącach w procentach	304	91	171	39	2	1	0
	100,0 %	29,9 %	56,3 %	12,8 %	0,7 %	0,3 %	0,0 %

[підпис Людівіка Гродзіцького]

// S. 968 Dr. Ludwik Grodzicki.

Tajne

Przypuszczalne rzeczywiste odsetki rzymsko-katolików i co za tym idzie Polaków na niektórych obszarach Polski południowo-wschodniej /uwzględniono tylko teren poza Lwowem/*/

	Ogółem ludność	Przypuszczalna omyłka spisowa	Wyznanie			
			w tysiącach		gr.-kat.	
			w tys.	%	w tys.	%
Terytorium obejmujący Lwów i Kalusz (bez miasta Lwowa)	1.754	37	384	21,9	1.198	68,3
Terytorium położone między linią A i B	1.200	35	294	24,5	788	65,7
Terytorium położone między linią A i B bez powiatu turczańskiego i części drohobyckiego	1.080	33	289	26,8	686	63,5
Terytorium położone między linią A i B bez powiatu turczańskiego i części drohobyckiego, sokalskiego i rawskiego	966	28	272	28,2	581	60,2
Terytorium obejmujące Drohobycz, Borysław oraz Stebnik wraz z pow. samborskim i turczańskim	424	8	90	21,2	280	66,0
Terytorium obejmujące Drohobycz, Borysław oraz Stebnik wraz z pow. samborskim lecz bez turczańskiego	304	7	84	27,6	178	58,6

* Omyłka spisowa w mieście Lwowie nie da się obliczyć.

[підпис Людівіка Гродзіцького]

// S. 969 Dr. Ludwik Grodzicki.

Obszar i zaludnienie okolic Puszczy Białowieskiej.

I. Język ojczysty.

	Obszar		Ludność	Język ojczysty			
	w km kw.	w milach kw.		polski	białoruski		inny
					żydowski	inny	
Puszcza białowieska wraz z częścią północną powiatu brzeskiego ogółem w tysiącach w odsetkach	2491	962	79 100,0 %	31 39,2 %	42 53,2 %	5 6,3 %	1 1,3 %
Puszcza białowieska bez części północnej powiatu brzeskiego ogółem w tysiącach w odsetkach	1237	478	26 100,0 %	20 76,9 %	5 19,3 %	1 3,8 %	0 0,0 %

II. Wyznanie.

	Ludność ogółem	Wyznanie		
		rz.-kat.	prawosl.	inne
Puszcza białowieska wraz z częścią północną powiatu brzeskiego ogółem w tysiącach w odsetkach	79 100,0 %	19 24,0 %	54 68,4 %	5 6,3 %
Puszcza białowieska bez części północnej powiatu brzeskiego ogółem w tysiącach w odsetkach	26 100,0 %	10 38,5 %	15 57,7 %	1 3,8 %

[підпис Людівіка Гродзіцького]

AAN. II / Akta Stanisława Nikołajczyka, sygn. 29. S. 963—969. Фотоканія.

ПЕРЕКЛАД

№ 1

**Доповідна записка Едварда Штурм де Штрема
про економічний потенціал територій на схід від «лінії Керзона»
і ймовірні варіанти повоєнного польсько-радянського кордону**

Едвард Штурм де Штрем

Таємно

Визначення мінімальних територій, розташованих на схід від т. зв. лінії Керзона, які Польща повинна намагатись утримати, обґрунтоване наступними чинниками:

1. На територіях, що безпосередньо прилягають зі сходу до «лінії Керзона», переважають люди непольської національності. Райони зі здебільшого польським населенням, є доволі далеко (Вільно з прилеглими повітами, польські округи Тернопільського воєводства). Єдиний виняток становить місто Львів.

2. Навпаки — зі сходу безпосередньо до «лінії Керзона» прилягають території з великими природними багатствами, дуже необхідними для Польщі. Наступні на схід території мають значно меншу господарську цінність.

3. З огляду на два вказані чинники, округами, утримання яких Польща повинна домагатись, визначено території з особливим економічним потенціалом. Кордони варто окреслити таким чином, щоб до Польщі ввійшло мінімально меншин непольських. Доцільно брати до уваги проблему комунікації з Польщею і менше зважати на прямоту кордону та стратегічні аспекти, які, зрештою, на східному рубежі взагалі є фікцією. До цього варто додати, що пропонувані лінії кордонів є орієнтовними й з часом можуть бути відкореговані при укладанні остаточного варіанту. Нижче представлені конкретні пропозиції.

I. На північний схід від «лінії Керзона» утримати Біло // С. 959 везьку Пущу, при цьому пропозиції щодо кордону представлені у двох варіантах:

а) сама Біловезька Пуща

б) Біловезька Пуща зі смугою, що об'єднує цю територію з річкою Бут і прилягає до «лінії Керзона».

II. На південний захід від «лінії Керзона» запропоновано шість варіантів, з яких кожний наступний є редуцією попереднього:

а. територія, яка охоплює нафтові родовища Дрогобича — Борислава, Стрий, Калуш, з його копальнями калійних солей, Дашаву з покладами природного газу, а також Львів

б. те саме, без району Калуша (частина калійних солей і природний газ) — це приблизно територія між т. зв. лініями А і Б

с. те саме що в «б» без Турківського й частини Дрогобицького повітів, але із залишенням басейну Борислава й Стебника з покладами калійних солей

д. те ж що в «с», але без північної частини Львівського воєводства, тобто без частини Сокальського, Равського й Жовківського повітів (території з незначним економічним потенціалом, де проживає здебільшого непольське населення)

е. тільки нафтові родовища Дрогобича й Борислава без Львова, але з Турківським і Самбірським повітами

f. те саме, але без Турківського повіту й південної частини Дрогобицького повіту. // С. 960

З економічної точки зору перелічені пропозиції щодо кордону мають наступне значення.

На північному сході розташована Біловезька Пуща площею близько 130 тисяч гектарів з великими запасами деревини. Попри її зруйнований стан, вона має велике значення для Польщі, в якій відчувається брак лісу.

На південному сході йдеться про три економічні джерела: 1/ нафта й продукти, які можна отримати при її видобуванні (природний газ і віск); 2/ калійні солі; 3/ ліси на території Прикарпаття і місто Львів в основному як комунікаційний центр з його (щоправда, не особливо великою) переробною промисловістю і польським населенням (єдиний етнографічний аргумент в цілому проєкті).

Варіант «а» охоплює викладені положення найбільшою мірою.

У варіанті «b» значно зменшена частина калійних солей (більше ніж на половину), нафти, природного газу й лісів.

Варіант «с» допускає ще більше зменшення площі лісів.

Варіант «d» з економічної точки зору мало відрізняється від попереднього.

Варіант «e» віддає Львів, залишаючи нафтові родовища, частину видобутку калійних солей і частину лісів.

Варіант «f» залишає в Польщі нафтові родовища Дрогобича й Борислава, поклади калійних солей у Стебнику й видобуток озокериту в Бориславі.

У цьому контексті варто зазначити, ліси Біловезької Пущі належать державі, як і частина лісів у Калуському, Долинському й Дрогобицькому повітах. У державній власності перебуває також видобуток калійних солей (95 % — така частка держави в Акціонерному товаристві експлуатації калійних солей).

До цього доцільно додати наступні моменти. Польща належить // С. 961 до держав, слабо забезпечених лісом. У передвоєнний період ліси на території держави становили близько 22 % її загальної площі, з яких приблизно 16 % — територія, засаджена лише лісами. Ліси менш заселених східних воєводств напередодні війни охоплювали 38 % усіх лісів держави й становили резерв для промислово розвинених середньої і західної частин Польщі, де їх було менше. «Лінія Керзона» відтинає від Польщі близько 53 % лісів і приблизно 60 % продукції з деревини. Польща потребує цієї сировини з огляду на промисловість і повоєнну відбудову. За підрахунками фахівців, за нормальних умов на одну людину повинно припадати 0,31 га лісів, а в передвоєнній Польщі цей показник сягав приблизно 0,25 га. Після війни й руйнувань, завданих нею, цей показник на територіях на захід від «лінії Керзона» буде ще нижчим. Водночас «лінія Керзона» позбавляє Польщу 60 % видобутку нафти, 90 % природного газу й повністю озокериту. Водночас повністю буде втрачено видобуток калійних солей.

Описані проєкти імовірної лінії кордону були б частковим, щоправда незначним поліпшенням ситуації. Щодо деревини, то тут велику роль відіграли б Біловезька Пуща й прикарпатські ліси. Найліпшим надбанням стала би Біловезька Пуща, розташована в слабо заселеному регіоні й безпосередньо прилегла до «лінії Керзона».

На півдні при найвигіднішому для Польщі варіанті кордону їй дістались би більшість видобутку нафти (без близько 10 % усього видобутку в Польщі), значна частина природного газу й частина озокериту, а також усі калійні солі.

У найгіршому — останньому — варіанті ще залишилася б більша // С. 962 частина видобутку нафти (без згаданих 10 %) й майже половина покладів калійних солей. З погляду розвитку землеробства (рільництва й тваринництва) названі території мали для Польщі невелике значення.

Відсоток промислових і сільськогосподарських ресурсів усіх цих територій в загальному економічному потенціалі Польщі дуже важко окреслити. За приблизними підрахунками, вони давали перед війною 3—3,5 % загального валового продукту Польської держави. Щодо валового продукту Польщі на захід від «лінії Керзона», то він становить 4—4,5 %. Частка державної власності напередодні війни була, ймовірно, мало що більшою від наведених показників. У будь-якому випадку названі території є найбільш цінними з-поміж тих, що розташовані на схід від так званої лінії Керзона.

[підпис Е. Штурм де Штрема]

*AAN. HI / Akta Stanisława Mikołajczyka,
sygn. 29. S. 958—962. Фотокопія.*

№ 2

Доповідна записка Людвіка Гродзіцького про національний і релігійний склад населення територій на схід від «лінії Керзона»

Д-р Людвік Гродзіцький

Таємно

Етнографічні проблеми

Як вже зазначив д-р Штурм де Штрем, сприятливою для нас є лише етнографічна структура Львова. На решті територій, як ми б їх не ділили, ми є меншиною, інколи доволі сильною, але все ж дуже розпорошеною, що проживає в основному в містах. Щоб унаочнити це, у статистичних таблицях-додатках у кожному конкретному випадку подано два ряди цифр. Перший стосується цілої території, про яку йдеться, другий — тієї ж території, але з відокремленням від неї Львова, що істотно впливає на її етнографічну ситуацію.

Без сумніву, відправною точкою й опорою усієї нашої політичної діяльності щодо національного складу території, про яку зараз говоримо, повинні служити результати перепису 1931 року, правдивість якого ми повинні рішуче відстоювати. Але *pro foro interno*²⁸ ми повинні усвідомлювати, що перепис 1931 року був сфальсифікований на нашу користь. У випадку південно-східних територій, це відбувалося шляхом:

1) пошуку й знаходження греко-католиків, які визнавали польську мову рідною;

2) збільшення кількості римо-католиків за рахунок зменшення греко-католиків.

У першому випадку необхідно зазначити, що кількість поляків-греко-католиків є незначною порівняно з результатами перепису 1931 року і в дійсності не пе-

²⁸ *Pro foro interno* — з лат. «тримати всередині організації», «не заявляти про це публічно».

ревищує цифри русинів-римо-католиків, тобто українців, яких перепис 1931 року засвідчив абсолютно // С. 964 замало. Тому можна стверджувати, фактично безпомилково, що кількість поляків дорівнює кількості римо-католиків.

У другому випадку доволі складним є визначення похибки, допущеної під час другого загального перепису населення щодо обох віросповідань. Завдяки детальному аналізу оголошених результатів, можна приблизно її визначити, при цьому цей показник ближчий радше до мінімуму, ніж до максимуму.

На території міста Львова реальний показник здійснених фальсифікацій встановити неможливо, оскільки велике місто саме нівелює усі критерії для порівняння, на які ми опиралися. Це показники народжуваності й смертності, віковий спектр, кількість дітей віком до шести років, зрештою, кількісне співвідношення жінок і чоловіків. Тому у відповідній табличці не враховано Львова з повітом. Але це не означає, що ми вважаємо ніби у Львові подібних помилок не було — просто неможливо або радше дуже важко визначити й підтвердити ці похибки.

Це стосується також, хоч і меншою мірою, Дрогобицького повіту, де ми також намагалися визначити похибки. На відміну від інших місцевостей, тут нам не вдалося зробити це навіть приблизно.

Що стосується Біловезької Пущі, то є підстави стверджувати, що окреслення усіх національних умов, що існують в окремих частинах повітів, а не на цілій їх території, є доволі складним, оскільки результати перепису були оголошені лише щодо цілих повітів. З огляду на це, у підрахунках стосовно Біловезької Пущі є чимало похибок, величину й тенденцію яких неможливо визначити. // С. 965

Щодо цієї території, то також варто зазначити, що певні фальшування були зроблені з метою збільшення кількості поляків. Але немає можливості встановити масштаби фальшування, головню через репатріацію з Росії великої кількості людей, які після 1921 року змінили демографічну ситуацію на східних землях настільки, що будь-які порівняння були б хибними. Через те ми не робили спроб визначити жодних помилок, допущених при переписі. Єдине, на чому треба наголосити, що ми не віримо в існування великої кількості православних поляків, як і не вважаємо там усіх римо-католиків поляками.

У північній частині Брестського повіту, який пропонуємо приєднати до Біловезького округу, проживає значна кількість так званих «тутейших» (поліщуків), яких ми віднесли до білорусів.

Водночас ми не виділили українців, які там проживають, оскільки вважаємо, що етнографічний українсько-білоруський кордон пролягає дещо південніше від названих територій. Без сумніву, ця територія за етнографічним складом є українсько-білоруською, а не лише білоруською.

Увага: викладені відомості про хиби перепису 1931 року не є монополією д-ра Штурм де Штрема й моїми. В Польщі є багато осіб, які знають про це. Серед них Хіларі Мінц, теперішній міністр промисловості і торгівлі т. зв. люблінського уряду, який у 1932 і в наступних роках мав доручення від Головного статистичного управління встановити достовірність перепису.

[підпис Людвіка Гродзіцького]

// С. 966 А-р Людвік Гродзіцький
 Площа і заселення деяких територій південно-східної Польщі
 I. Рідна мова

	Площа		Населення	Рідна мова				
	в км ²	в мільярд ²		польська	українська	іврит	німецька	інші
Територія Львова і Калуша	19.629	7.579	2.066 100,0 %	799 38,7 %	1.057 51,1 %	183 8,9 %	23 1,1 %	4 0,2 %
разом в тисячах у відсотках								
Львів в тисячах у відсотках			312 100,0 %	198 63,5 %	35 11,2 %	75 24,0 %	3 1,0 %	1 0,3 %
територія поза Львовом в тисячах у відсотках			1.754 100,0 %	601 34,2 %	1.022 58,3 %	108 6,2 %	20 1,1 %	3 0,2 %
Територія між лініями А і В	12.239	4.725	1.512 100,0 %	687 45,4 %	668 44,1 %	143 9,5 %	10 0,7 %	4 0,3 %
разом в тисячах у відсотках								
територія поза Львовом в тисячах у відсотках			1.200 100,0 %	489 40,7 %	633 52,8 %	68 5,7 %	7 0,6 %	3 0,2 %
Територія між лініями А і В без Турківського і частини Дрогобицького повітів	10.262	3.962	1.392 100,0 %	660 47,4 %	583 41,9 %	136 9,8 %	10 0,7 %	3 0,2 %
разом в тисячах у відсотках								
територія поза Львовом в тисячах у відсотках			1.080 100,0 %	462 42,7 %	548 50,8 %	61 5,7 %	7 0,6 %	2 0,2 %

	Площа		Населення	Рідна мова				
	в км ²	в мільярдів		польська	українська	іврит	німецька	інші
Територія між лініями А і В без Турківського, частини Арогобичького, Сокальського, Жовківського і Равського повітів разом в тисячах у відсотках	8.971	3.394	1.278 100,0 %	623 48,7 %	512 40,1 %	130 10,2 %	10 0,8 %	3 0,2 %
територія поза Львовом в тисячах у відсотках			966 100,0 %	425 44,0 %	477 49,4 %	55 5,7 %	7 0,7 %	2 0,2 %
Територія, що охоплює Арогобич, Борислав і Стебник разом з Самбірським і Турківським повітами	4.142	1.599	424 100,0 %	166 39,2 %	219 51,6 %	35 8,3 %	3 0,7 %	1 0,2 %
Територія, що охоплює Арогобич, Борислав і Стебник разом з Самбірським, але без Турківського повітів	2.166	836	304 100,0 %	139 45,7 %	134 44,1 %	27 8,9 %	3 1,0 %	1 0,3 %

[підпис Людовіка Гродзіцького]

// С. 967 Ар Людовік Гроазіцький

Площа і заселення деяких територій південно-східної Польщі.

II. Віросповідання

	Населення		Віровизнання					
	рим.-кат.	гр.-кат.	юдеї	єванг.	правосл.	інші		
Територія Львова і Калуша разом в тисячах у відсотках Львів в тисячах у відсотках	2.066	1.211	251	18	4	4		
	100,0 %	58,6 %	12,1 %	0,9 %	0,2 %	0,2 %		
	312	50	100	3	1	1		
територія поза Львовом в тисячах у відсотках	1.754	1.161	151	3	3	3		
	100,0 %	66,2 %	8,6 %	0,9 %	0,2 %	0,2 %		
	1.512	803	204	11	4	3		
Територія між лініями А і В разом в тисячах у відсотках	1.200	753	104	8	3	2		
	100,0 %	62,8 %	8,7 %	0,7 %	0,2 %	0,2 %		
	479	703	193	11	3	3		
Територія між лініями А і В без Турківського і частини Дрогобицького повітів разом в тисячах у відсотках	1.392	50,5 %	13,9 %	0,8 %	0,2 %	0,2 %		
	100,0 %	34,4 %	93	8	2	2		
	1.080	653	8,6 %	0,7 %	0,2 %	0,2 %		
територія поза Львовом в тисячах у відсотках	322	60,5 %						
	100,0 %							

	Населення	Віровизнання					
		рим.-кат.	гр.-кат.	юдєї	єванг.	правосл.	інші
Територія між лініями А і В без Турківського, частини Дрогобицького, Сокальського, Жовківського і Равського повітів	разом в тисячах	457	623	182	11	2	3
	у відсотках	35,8 %	48,7 %	14,2 %	0,9 %	0,2 %	0,2 %
територія поза Львовом в тисячах	966	300	553	82	8	1	2
	у відсотках	100,0 %	57,3 %	8,5 %	0,8 %	0,1 %	0,2 %
Територія, що охоплює Дрогобич, Борислав і Стебник разом з Самбірським і Турківським повітами	424	98	272	50	2	1	1
	у відсотках	100,0 %	64,1 %	11,8 %	0,5 %	0,2 %	0,2 %
Територія, що охоплює Дрогобич, Борислав і Стебник разом з Самбірським, але без Турківського повіту	304	91	171	39	2	1	0
	у відсотках	100,0 %	56,3 %	12,8 %	0,7 %	0,3 %	0,0 %

[підпис Людовіка Гродзіцького]

// С. 968 А-р Людовік Гродзіцький

Таємно

Приблизні відсотки римо-католиків, а відповідано і поляків,
на деяких територіях південно-східної Польщі
/взято до уваги територію поза Львовом/* /

	Населення	Приблизна похибка перепису	Віровизнання								
			рим.-кат.		гр.-кат.						
			в тис.	%	в тис.	%	в тис.	%			
		в тисячах									
Територія, що охоплює Львів і Калуш (без м. Львова)	1.754	37	384	21,9	1.198	68,3					
Територія між лініями А і Б	1.200	35	294	24,5	788	65,7					
Територія між лініями А і В без Турківського і частини Дрогобицького повітів	1.080	33	289	26,8	686	63,5					
Територія між лініями А і В без Турківського, частини Дрогобицького, Сокальського, Жовківського і Равського повітів	966	28	272	28,2	581	60,2					
Територія, що охоплює Дрогобич, Борислав і Стебник разом з Самбірським і Турківським повітами	424	8	90	21,2	280	66,0					
Територія, що охоплює Арогобич, Борислав і Стебник разом з Самбірським, але без Турківського повіту	304	7	84	27,6	178	58,6					

[підпис Людовіка Гродзіцького]

*/ Помилку перепису у місті Львові неможливо визначити.

// С. 969 Д-р Людвік Гродзіцький

Площа і заселення території Біловезької Пуцці

I. Рідна мова

	Площа		Населення	Рідна мова			
	в км. кв.	в милях		польська	білоруська	іврит	інша
Біловезька Пуцця разом з північною частиною Брестського повіту разом в тисячах у відсотках	2.491	962	79 100,0 %	31 39,2 %	42 53,2 %	5 6,3 %	1 1,3 %
Біловезька Пуцця без північної частини Брестського повіту разом в тисячах у відсотках	1.237	478	26 100,0 %	20 76,9 %	5 19,3 %	1 3,8 %	0 0,0 %

II. Віровизнання

	Населення	Віровизнання			
		рим.-кат.	православні	юдеї	інше
Біловезька Пуцця разом з північною частиною Брестського повіту разом в тисячах у відсотках	79 100,0 %	19 24,0 %	54 68,4 %	5 6,3 %	1 1,3 %
Біловезька Пуцця без північної частини Брестського повіту разом в тисячах у відсотках	26 100,0 %	10 8,5 %	15 57,7 %	1 3,8 %	0 0,0 %

[підпис Людвіка Гродзіцького]

AAN. II / Akta Stanisława Mikolajczyka, s. 29. S. 963—969. Fotokopia.

POLISH DIPLOMACY ON THE DETERMINATION
OF BORDERS WITH THE USSR (1939—1945): GEOPOLITICAL,
NATIONAL, AND ECONOMIC FACTORS

The purpose of this publication is to introduce previously unknown archival sources into scientific circulation, which reveal the key factors that Polish diplomacy considered when discussing the issue of the Polish-Soviet post-war border. **The methodology** is based on the principles of historicism, scientific objectivity, and systematicity. Comparative-historical and causal-consequential research methods were employed, along with general scientific methods of analysis and generalization.

Scientific novelty. Analysis and introduction into scientific circulation of previously unknown archival sources that confirm that Polish politicians, when discussing the issue of the Polish-Soviet post-war border, took into account not only the cultural and historical significance of the “eastern borderlands,” but also their economic potential for the post-war development of the country. An analysis of several of archival documents allows us to state that, for the Poles from the “eastern borderlands,” besides the cultural significance, the close connection of these territories with Polish tradition and culture, and the residence of a large Polish population there, their economic potential was also important. The Curzon Line deprived post-war Poland of a significant portion of its oil, natural gas, potash salts, timber, and other economic resources. At the same time, the emphasis on the fact that a significant number of the Poles lived in the “eastern borderlands” was an exaggeration, since the “Londoners” understood that the results of the 1931 census had been falsified in their favor, which is confirmed by the reports authored by Edward Sturm de Strem and Ludwik Grodzicki.

Keywords: *Poland, USSR, Polish-Soviet border, Curzon Line, Eastern Borderlands, economic potential, national and religious identity.*